

ISTENEK, ÉRDEMEK, ERÉNYEK SZIMBOLIKUS ELISMERÉSE

Corona – virágkoszorú, egy antik rítuselem története és utóélete napjainkig

Viszonylag nagy évfolyam keretében, öten készültünk az 1968/1969-es tanévtől kezdődően a debreceni Klasszika Filológiai Tanszéken az Ovidius, Vergilius, Lucretius, Tacitus, Horatius órákra, szemináriumokra Borzsák Istvánhoz: Dobozi Miklós, Erdélyi Erzsébet, Kiss Katalin, Mohay András és jómagam. Nem csak tételes tudást, következetes filológiát, hanem igényességet, megértő szigorúságot tanulhattunk tőle, s a társtudományok felé tájékozódás igényét. Nekem tanár példaképem lett. Nagy nyelvtudását, széleskörű, követhetetlennek tűnő – és nemcsak az antikvitásra vonatkozó – műveltségét bámultuk.

Rövid előadásomban, folkloristaként, egy mai rítuselem: a virágkoszorúval, a rózsakoszorúval ékesítés antikvitásig visszanyúló történetét és nem sokat változó értelmezését szeretném felvillantani. Ennek görög neve a sztэфanosz, amelyből a magyar István név, Borzsák professzor úr neve származik.

Corona "koszorú" az antikvitásban az áldozatbemutatás és az istenek iránti tisztelet kifejezésének kellékei közé tartozott.¹ A dicsőség, a győzelem, a felszentelés és a szentség szimbóluma. Jelentése többretegű: mint *corona convivialis* egy megszentelt vagy tisztelt tárgyra helyezték, s ebben az értelemben a boldog sors és a jó szerencse szimbóluma. Mint a *corona funebris* a halott fején, a halált és a temetést jelzi, s a halhatatlanságra utal. A menyasszonyi koszorú a szüzesség virágainak és a termékenységnek a jelképe, de a házasságkötés átmeneti rítusában magában foglalja a temetési koszorú jelentését is: az addigi élet végét és egy új élet kezdetét.² A koszorú állhat lombos ágakból, gyakran ékszerekkel együtt, vagy virágok, gyümölcsök és kalászok összekötéséből. Ünnepek idején koszorúval díszítették az istenek szobraikat, koszút helyeztek fejükre az áldozatot bemutatók, sőt, gyakorta maga a koszorú is áldozati ajándék volt.³ Koszorút viseltek az istenek földi szolgálói, a papok is.⁴ Koszorút kitüntetésként is adományoztak a katonáknak háborúban tanúsított bátorságukért (*corona militaris*, *corona aurea* vagy *corona aureata*, *corona gramina* vagy *corona obsidionalis*). A *corona ovalis* a kisebb diadalmenetet, *oratiot* tartó hadvezér,

1 SZABÓ 2001. 154-156.

2 PÁL - Újvári 2001. 184.

3 Pl. a Jupiter tiszteletére a capitoliumi templomban elhelyezett aranykoszorú. SZABÓ 2001. 154-156.

4 A fratres arvales corona spiceat, kalászból koszorút fontak, Bellona papjai három medállal díszített babérboszorút SZABÓ 2001. 154-156.

a *corona triumphalis* pedig a *triumphust* tartó hadvezér éke volt, a császárkorban a császároknak járt ki. De koszorút adományoztak a különféle ünnepek alkalmából rendezett versenyek győzteseinek. Még a színészek is kaptak jutalomkoszorút.⁵

A koszorút formálisan az antikvitásból vette át a kereszténység; de megtalálható volt a zsidó művészetben is. Az Ószövetségben a koszorú a szerencse és az öröm jele.⁶ Megjelenik kultuszokban papi koszorúként, a Tóra koszorújaként, vőlegény koszorújaként, királyi koronaként, a mindennapok és a képek koszorúiként (Énekek éneke 3, 11 4), győzelmi koszorúként mint eszkatalogikus jutalom.⁷ Ilyen értelemben emlegeti később Pál, illetve János Apokalipszise is.⁸ A korai keresztény szarkofágplasztikában gyakran megtalálható.⁹ Templomi díszítő elemként is előfordul.¹⁰

Az ókeresztény szerzők azonban, s leginkább Tertullianus, a koszorú mindenféle használatát elutasítják, kivéve a töviskoszorút. Tertullianus arról akarja meggyőzni keresztény kortársait, hogy ne viseljenek, és ne használjanak koszorúkat, mert azt a démonok sugallják, a babonával állnak kapcsolatban.¹¹ A keresztény művészetben a töviskoszorú, az egyik legfontosabb Passió-szimbólum, Krisztus kigúnyolására, szenvedésére utal: „tövisből font koszorút tettek a fejére és így köszöntötték: Üdvözlégy, zsidók királya!” (Mk 15,17-18).¹²

A koszorú használatának ókeresztény elutasítását azonban a korai keresztény szerzők nem tudták a hívek gyakorlatába átültetni. Minden formájában tovább élt, csak az étkezéseknél történő koszorúzásra azonban nincs képi példa.¹³

A koszorú Krisztus győzelmének és a triumphusának jele különösen a középkorban. Hasonló szimbólumként koszorút tart Isten a Megfeszített fölött. A koszorú Krisztussal az egyházi év jele. Krisztus koszorú átnyújtásával tiszteli meg a mártírokat. De fordítva is így van: több ábrázoláson a mártírok nyújtanak át koszorút Krisztusnak.¹⁴ A koszorú szentek, különösen a Rózsák és Rózák, attribútumaiként is szerepelt tehát.

5 Ezt azonban nem *coronának*, hanem *corollának* nevezték. SZABÓ 2001. 154-156.

6 Gn 4, 57; Ex 25, 11; Bölcs 2, 8; Iz 28, 1; Bar 6, 8; Győzelmi koszorúként szerepel az Ótestamentumban: Bölcs 4, 2; díszként JdT 3, 7. KIRSCHBAUM, Engelbert (Hrg.) 1990. 559-560

7 SCHÖLLGEN u. a. 2006. 1014-1016.

8 Győzelmi koszorú a keresztény élet jutalma (2Tim. 2,5) (Zsid 2, 7. 9.) János Apokalipszise: a fehér lovon ülő lovas (Ap 6,2) a Napba öltözött asszony (12, 1) b) Győzelmi koszorú mint eszkatalogikus jutalom (1Kor 9, 24skk) – a páli evilági küzdelem és túlvilági koszorú-jutalom számos helyen felbukkan, s az ókeresztény irodalomban sokat idézett. Az Újszövetségben vö. különösen az ApCsel 14, 13; Fil 4, 1; 1 Thesz 2, 19; 2 Tim 4, 7-8; Apok 2, 10 (élet koszorúja/koronája); 3, 11 (győzelmi díj); 4, 4 és 4, 10 (az örökkévaló tiszteletére, aki trónján ül).

9 Pl. Krisztusmonogramot övező koszorúként a kereszt fölött, tarthatja egy sas is. Több szarkofág koszorút tartva mutatja az apostolokat, vagy pedig fejük fölött koszorúval. A koszorú megjelenik az elhunytak képét keretezően is, vagy fejük fölött. A ravennai szarkofágplasztikában a koszorú-krisztusmonogram jelentősége megnőtt és pompázatosan ábrázolták. KIRSCHBAUM, Engelbert (Hrg.) 1990. 559-560.

10 Nola templomi apszisában, 400 körül, a keresztet galambokból álló koszorú övezi. Isten, kezében koszorúval gyakori korai keresztény motívum, írásban is van emléke, ill. a nápolyi baptistérium kupolájának képén pl. Gyakori motívum a koszorút tartó angyal, amit az antikvitástól vettek át (Niké). A jelek, amelyek a koszorút övezik, változhatnak. KIRSCHBAUM, Engelbert (Hrg.) 1990. 559-560.

11 TERTULLIANUS 1986. 331-355, 936-938.

12 PÁL – ÚJVÁRI 2001.

13 SCHÖLLGEN u. a. 2006. 1032.

14 KIRSCHBAUM, Engelbert (Hrg.) 1990. 3. 559-560.

Rózsakoszorú

A virágkoszorúk között külön története van a rózsakoszorúnak. A rózsaszimbolika szintén az antikvitásban gyökerezik. A görög mitológia szerint a haldokló Adonis véréből keletkezett, s már igen korán Aphrodité attribútuma lett. A rómaiaknál is Venushoz kötődött, s a tavasz szimbólumaként is megjelent. A halottkultuszban kiemelkedően fontos helye, és saját ünnepe is volt, a *rosalia*. Ezt, mivel erősen kapcsolódott a pogány istenekhez, a keresztény kultusz először elutasította. A halottkultusz volt az a csatorna, amelyen keresztül a rózsza végül is a keresztény ikonográfiában meggyökerezett. A korai keresztény katakomba-festészetben egy szál virág, vagy koszorú formájában jelent meg.

A rózsafa a keresztény paradicsomot jelképezte. Az antik elképzelésektől eltérően az egyházatyák másként értelmezték a rózsát, s ez a középkor művészetében és költészetében is megmutatkozott. A fehér rózsza (virágcsokor) a jótettek által békében győzedelmeskedők, a piros pedig az üldözés idején a szenvedést elfogadók jelképe lett. Szent Jeromos is a kiöntött vérért járó bérként értelmezi a piros rózsza- és violakoszorút. Az egyes erényeket jelképező virágok között a rózsza a szemérmesség és a tisztesség szimbóluma lett.¹⁵

A rózsza a világi és a lelki szépség kifejezéseként a későközépkorban a legkedveltebb Mária-szimbólum lett. A loretoi litánia Máriát – ószövetségi invokációk alapján – *titkos értelmű rózsának* (*rosa mystica*) hívja.¹⁶ Ez a gondolat teljesedett ki a 15. század folyamán bevezetett *rózsafűzér* fogalom nyomán, amikor a *rosarium* a kert minden értelmezését tartalmazta, a paradicsomkerttől egészen a Mária szüzességét jelentő kert fogalomig.¹⁷

Még a lovagi kultúrából származik, hogy vallási és világi ünnepségeken bizonyos virágkoszorúk szerelmi és tiszteleti ajándékká alakultak.¹⁸ A 13. századtól ez vallási tartalommal telítődött: a Szűz Máriának szánt virágkoszorú imádságkoszorúvá alakult.¹⁹ Az evilági és a túlvilági így egymással keveredett.²⁰

A rózsza ekkor már Máriát értelmezi, s benne a szépséget, a tökéletességet, a jutalmazottságot, a boldogságot.²¹ Cesare Ripa (1555 k. – 1622) 1593-ban Rómában megjelent *Iconologia*jában a rózsakoszorúnál a díj-, az érdem-, a jutalomjellegét hangsúlyozta.²² A rózsza több szent attribútuma.²³

15 KIRSCHBAUM, Engelbert (Hrg.) 1990. 3. 563-564., Pál – Újvári 2001. 407-409.

16 Cserey é.n. 78-79. Cserey 1772-ben kiadott könyvének jegyzetekkel ellátott, illusztrált kiadása. Reprint kiadás. A jegyzeteket és az utószót írta dr. Márkus Ferenc. Vö: Iz 11, Én 2, 1; Sir 24, 18; Sir 24, 23; Sir 50, 8; Zsolt 49, 11. – a vonatkozó helyeken virág, rózsza szerepel.

17 BARNÁ 2007.

18 RITZ 1962. 13.

19 Ennek a korabeli legendákban és képzőművészeti alkotásokban (oltárképek) is számos nyoma van. RITZ 1961. 14-15.

20 RITZ 1962. 15.

21 GÉCZI 2003. 64.

22 GÉCZI 2003. 73.

23 A rózsza-szimbólum felbukkan a Rózsza ~ Róza nevű szenteknél. Rózsával a kezében ábrázolják például Limai Szent Rózsát, Árpád-házi Szent Erzsébetet, Portugáliai Szent Erzsébetet, rózsakoszorúval a fején többek között Szent Rozáliát és Limai Szent Rózsát. WIMMER 1987. 91-92.

A 19. századi romantikában a vadvirág, különösen is a vadrózsa, az ősi változatlanlanságot, a természetességet, a romlatlanlanságot, a tökéletességet, a szépséget jelentette. Ilyen értelemben használta Kriza János is, *Vadrózsák*, székely népköltési gyűjteményének címéül, vagy Kálmány Lajos Koszorúk az Alföld vadvirágaiból című népköltési gyűjteménye címeként.

A rózsáünnep az újkori Európában és Magyarországon

A rózsáünnepet (*fête de la rosiere*) a kutatás kora középkori galliai eredetűnek tartja, amely az ismertetett keresztény szimbolikát használta föl.²⁴ Az ünnepel és az ünnep legfontosabb rítusával, a rózsával történő koszorúzással, a keresztény erényeket: tiszteletre méltóság, becsületesség és szorgalom ismerték el nyilvánosan – olyan erényeket, amelyekre a háziasszonynak szüksége van a háztartásban és a gyereknevelésben. Valamint a házasság előtti élet tisztaságát. Egyházi és nemesi körök tartották fenn, újították fel és terjesztették el a 18-19. század fordulóján Németországban, Csehországban, Morvaországban és másutt, így Magyarországon is. A rózsáünnep jó példája a falusi élet megnemesítésére az adott korban.²⁵

Magyarországon az első rózsáünnepet a 14. században, a magyar királyi udvarban rendezték.²⁶

Évszázadokkal később, 1835-ben a Pozsony megyei Nadas községben a plébános alapítványt tett pütkösdi rózsáünnep rendezésére. Az alapítvány kamataiból minden pütkösdkor egy jámbor parasztlányt megjutalmaztak és „ártatlansága jeléül rózsakoszorút tettek a fejére”.²⁷ Hasonló ünnepet 1881-ben Solymáron és Pilisvörösváron alapított a földbirtokos gróf a franciaországi erénydíjak mintájára, a vagyontalan, de jó erkölcsű lányok kiházásítására.²⁸

Az alapító gróf Karácsony Guidó volt, aki fiával, Karácsonyi Jenővel együtt az ünnepet egészen az I. világháborúig fenntartotta. A gróf „Rudolf trónörökös és Stefánia főhercegnő házasságkötésének emlékére, két évvel az esemény után alapítványt tett, amelynek kamatait, évente előbb 600, később 1000 koronát ajándékozott annak a tisztességes hajadonnak, akit az erényjutalomra az eljáróság és arra kijelölt bizottság érdemesnek tartott. Sokszor sorsolás döntötte el a több, egyformán érdemes leány között azt, hogy ki is részesüljön az erény-díjban.” Az esemény háromévenként ismétlődött meg Solymáron, míg a közbeeső két évben Vörösváron és Szentivánon rendezték meg hasonló látványos, ünnepélyes keretek között. A solymári és környéki szokás részletes leírását Jablonkay Istvánnak köszönhetjük.

Leírása szerint az ünnepségnek két része volt: a rózsalány megkoronázása és a rózsalány esküvője. A nagymise végén került sor a rózsakorona megáldására, amit a nászanya, az alapító gróf által erre felkért úriasszony, tett a menyasszony fejére. Ezt követte a megkoronázott rózsalány és vőlegénye esketése. A lakosok hamar elfogadták

---

24 DIÓS 2006.

25 VEČERKOVÁ 1993.

26 DIÓS 2006.

27 BÁLINT 1938. 257.

28 A Pallas Nagy Lexikona XIV. kötet 1897. 772.

az új szokást. 1882 és 1913 között Solymáron tizenegy rózsakoszorúzás és esküvő volt. Az ünnepre a fővárosból és a környező falvakból igen sok kiránduló, látványosság kedvelő ember látogatott el. A Bécsi út felől érkező vendégeket a község határában legényekből álló lovas bandérium fogadta, élén a szolgabíróval, aki nyeregből üdvözölte a nászanyát, az alapító grófort és a hintósoron érkező vendégeket. Ezalatt elsütögették a közelben földbeásott mozsárgyukat, ezzel is fokozva az üdvözlés ünnepélyességét.

Az első ünnepség alkalmával a község szélén diadalkapu fogadta a vendégeket, amit zöld gallyakkal, nemzetiszínű zászlókkal és „Isten hozta vendégeinket” felirattal díszítettek. Amerre a menet haladt, a Solymáron már úrnapi körmeneteknél is alkalmazott zöldgally díszítéssel, és mesterséges sövényvel dekorálták az útvonalat egész a templomig, a házak ormára pedig nemzeti zászlókat tűztek, a nagyobb pompa kedvéért. Az utcán volt a falu apraja, nagyja, a más utcabeliek, amerre nem vonult a menet. Itt tolongott a sok budapesti és vidéki érdeklődő.

Az első rózsaszküvő alkalmából a templom előtt a járás papjai várták Dr Haynald Lajos kalocsai bíboros-érseket. A plébános mondott a szentbeszéd után megáldotta az oltárra tett rózsakoronát, és utána átnyújtotta a nászanyának, aki a szentélyben felállított baldachinos trónuson ült, jobbján a rózsalánnyal, baloldalán az egyik fehér ruhás mirtuszkoszorús nyoszolyólánnyal. A grófnő ezután az eléje térdelő rózsalányt megkoronázta, és az megkoronázott fővel állt vőlegényével a szentélyben az oltár elé. A bíboros érsek megkezdte az esketési szertartást, beszédjében intve a fiatal párt az erények gyakorlására. A szertartás után a fiatal pár, a gróffal, a bíborossal és nászasszony grófnővel a menyasszony házához hajtatott. A bíboros, a gróf és grófnő az ünnepi ebédnél vendége volt a földműves családnak.²⁹

A földeáki rózsalakodalom története

Földeák plébánosa, Oltványi Pál 1859-1872 között alapítványt tett rózsáünnep céljára. Az összeg kamatából minden évben június 29-én Péter és Pál apostolok ünnepén *erénydíjban* kell részesíteni két derék ifjút és hajadont. A kamatból kellett beszerezni a legények kalapja mellé a bokrétát, és a rózsamenyasszony fejére a koszorút. A megmaradt pénzből a zenészeket fizették ki.

Az alapítvány úgy rendelkezett, hogy az erénydíjas fiatalok legalább 18 évesek legyenek, szorgalmasan iskolába járók, őszinték, jámborok, feddhetetlen magaviseletűek, és Isten házának rendszeres látogatói. A lányoknak még hajadonnak kellett lenniük és cselédsorból kellett származniuk, a legények a szorgalmas és dolgozó munkásokból és kaszásokból választandók.

A jelölést egy hét tagból álló bizottság végezte, melynek tagjai a helybéli lelkes, a község bírása, a kántortanító, a templomgondnok, és a három Mária-anya voltak. A jutalombírák a rózsáünnepet megelőző vasárnap gyűltek össze a fiúiskolában megbeszélésre. A lányoknak elkészítették a rózsakoszorút és a fehér menyasszonyi ruhát, a legényeknek a rózsabokrétát. A délelőtti kismisést követően az ünnep délutánján volt a felvonulás, a lányok szép fehér ruhában, fejükön a

²⁹ http://www.solymar.hu/tortenet/adalekok/55_jablonkay_solymari.htm

rózsakoszorúval, a legények pedig sötét ruhában voltak a rózsabokréta kitűzővel. 1948 után évtizedekre megszakadt a hagyomány.

1996-ban azonban a falunapra, pünkösdre felújították a rózsalakodalmat. Olyan fiatalokat kerestek, akik az egyházi szentségeket megismerték: keresztelt, első áldozó, bérmálkozó. Ezen kívül mind magatartásban, munkában vagy tanulásban élen járt. Ma már elismerés számba megy, ha valakit rózsamenyasszonynak és rózsavőlegénynek választanak.

Ettől kezdve a vallási jellegét részben megőrző rózsakirályné választás a falunap részeként jelenik meg. Leglátványosabb összetevője egy hétfői programsornak, ami néptáncra, felvonulásra épít. Előtte a templom falán megkoszorúzzák az alapító, Oltványi Pál emléktábláját.

A történeti folytonosság a rózsa és a koszorúzás használatában

Sokáig kérdés volt, hogy a korai kereszténységben, a keresztényeket körülvevő világban az emberek és tárgyak általánosan elterjedt koszorúzását vajon átvették-e, folytatták-e a keresztények? Tertullianus *De corona militis* című írása nagyon fontos ebben a kérdésben, lévén az egyetlen teljes egészében megmaradt antik szöveg ebben a témában, elutasító. A halottkultusz volt azonban az a csatorna, amelyen keresztül a koszorú és a rózsa végül is a keresztény gyakorlatban, ikonográfiában meggyökerezett.

Az antik források nem tesznek különbséget profán és kultikus koszorúviselés között. Az idősebb Plinius szerint a koszorúzás kezdeténél az istenek állhattak.³⁰ A 19-20. században sok elmélet számolt a természeti szimbólumok vallási eredetével. De ez, „kultikus vagy profán” kérdés eldönthetetlen. A koszorúhasználatnak éppúgy lehet profán, mint mágikus és vallási eredete.³¹ Egyesek szerint a koszorú csupán dísz volt, mások viszont határozottan állítják, hogy „A koszorúhasználat a kultuszterületére tartozik. Ebből a kultikus vonatkozásból vezethető le a vendégségben, versenyeken, a római triumphusoknál és halottkultuszban használt koszorú”.³²

Tartalma szerint a virágkoszorú, s így a rózsakoszorú is a dicsőség, a szentség, a tisztaság, a szüzesség, a termékenység, a halhatatlanság szimbóluma volt a hosszú évszázadokon át. Mai magyarországi felújítása során így maradhatott az érdemek és az erények elismerésének jelképes gesztusa.

---

30 SCHÖLLGEN u. a. 2006. 1007.

31 SCHÖLLGEN u. a. 2006. 1008.

32 SCHÖLLGEN u. a. 2006. 1009-1011.

Irodalom

BÁLINT Sándor

1938 *Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza*. Szent István Társulat, Budapest.

BARNA Gábor

2007 *Csoportszerveződés és egyéni szerepek a népi vallásosságban. Vallási kultúra a 19-20. században az Élő Rózsafűzér egyesület példáján*. Vallási néprajzi tanulmány. Akadémiai doktori értekezés. (Kézirat) Budapest – Szeged, 2007.

DIÓS István

2006 rózsakirálynő, in: *Magyar katolikus Lexikon XI*. Szent István Társulat, Budapest, 745-746.

GÉCZI János

2003 *Rózsahagyományok*. Iskolakultúra. Pécs.

GILICZE

2007

KATONA Pál

2007

KIRSCHBAUM, Engelbert SJ (Hrg.)

1990 *Lexikon der Christlichen Ikonographie. Bd. 2*. Herder, Rom-Freiburg-Basel-Wien, 559-560.

OLÁH Zsanett

2007

PÁL József – Újvári Edit (szerk.)

2001 *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*. Balassi Kiadó, Budapest, 2001. Második, javított kiadás. 284-285.

RITZ, Gisliind M.

1962 *Der Rosenkranz*. München, Don Bosco Verlag.

SCHÖLLGEN, Gerog u. a.

2006 *Reallexikon für Antike und Christentum. Sachwörterbuch zur Auseinandersetzung des Christentums mit der Antiken Welt*. Hrg. von [...] Bd. XXI: Kleidung II – Kreuzzeichen. Stuttgart, 1006-1034.

SZABÓ Edit

2001 *corona*, in *Római történeti kézikönyv*. Szerk. Németh György. Budapest, Korona Kiadó. 154-156.)

TERTULLIANUS

1986 *De corona militis*. (Fordította Ladocsi Gáspár), in: *Tertullianus művei. Ókeresztény írók XII*. Budapest, 331-355, 936-938. (jegyzetek)

TÓTH Ferenc (szerk.)

2007 *A földéaki rózsalokodalom*. Földeáki történetek 2. Földeák.

VEČERKOVÁ, Eva

1993 „Růžová slavnost” v Horce u Olomouce a její národopisné, historické a regionální souvislosti. *Folia Ethnographica* 27. 59-70.

Internetes forrás:

http://www.solymar.hu/tortenet/adalekok/55_jablonkay_solymari.htm